

VAJDA JÁNOS GINÁJÁRÓL HITELESEN

Mindmáig író, irodalomtörténész – visszamenve egészen a kor és pályatársakig – nagy buzgalommal kívánták felfedni a költő szerelmi ihletőjének valóságos életét – fáradozásuk eredménytelen volt. Gina sohasem vallott magáról.

Ki volt, milyen volt Gina?

Folyamatban levő Vajda Kritikai Kiadásunk első kötetének sajtó alá rendezője, Barla Gyula áttekintette a vonatkozó eddigi kutatásokat, így a kiinduló pontot képező fő források: Zempléni Árpádnak, a költő személyes ismerősének róla készített életrajzi feljegyzéseit, Gina és Vajda megkérdőjelezendő színésznő-keresztlányának, Oroszy Georgettenek főleg Gina személyére szóló nyilatkozatait és Vajda Jánosné Bartos Rózának férjéről, Gináról leveleiben, Emlékirataiban tett vallomásait.¹

Barla felismerte ez ősforrások hamis ösvényeit, buktatóit; közel húsz oldalt szentelt a Gina-kérdésnek és végül is csak az általa ihletett verseknek, a Vajda művek vele rokonított hősnőinek tükrében tudta a leányt bemutatni. Leszögezte: nem is állapítható meg ma sem megnyugtatóan még ismeretségük kezdete sem, „irodalmunk egyik legfájdalmasabb és legtragikusabb szerelmi ihletőjéről ma sincsenek pontos adataink. A tájékozódást szinte lehetetlenné teszi a megbízható emlékezések, a szilárd fogódzó pontok hiánya.”²

Bár a valóságot nélkülöző „ősforrásokról” nem szólunk, Oroszy Georgettenél meg kell állnunk.

Érthetetlen, hogy a meglombosodott Vajda-irodalom, a kortársunk: Barla a kétségeket keltő írása ellenére sem firtatták Oroszy Georgettenek kilétét. Ezt a magát Gina és Vajda keresztlányának, színésznőnek mondott személyt legalább 1929 óta, mikor a Schöpflin Aladár-féle Színművészeti lexikonunk megjelent, annak a III. kötetében azonosítás végett keresni kellett volna. A 415. oldalon az Oroszy (Kratochwill) Georgette színésznő címszó alatt olvashatók: „Atyja Fehérmegyében tisztartó volt, akinek halála után anyjával Budára költözött. Itt Vajda János mint fiatal költő albérlőjük volt és így ismerkedtek meg egymással. Miután elvégezte a színészakadémiát, a Népszínházhoz szerződött, majd Budán Csóka Sándor igazgatása alatt működött. Később Bécsbe költözött, ahol Várhelyi néven élt, majd cirkustulajdonos lett. Itt halt meg 1900. április végén.”

A Színművészeti lexikonban csupán ez egy Orosz Georgette fordul elő. A címszó szövege egyesíti Zempléni adatait, valamint A Honban olvashatókból kiemelve: „Oroszy Vég helyi Georgina, ki egykor Komló kertben énekesnő volt”.³ A Pesti Naplóból: „Így fölvitte dolgát a nemzeti színház egykori ballerínája”⁴ adatokat. Kétségtelen, hogy a lexikon Gináról szőtt mesét, éppen ilyen kitalálás a „keresztlány-színésznő” személye.

Maga Vajda sem szóban, sem írásban sohasem említette, hogy Gina színésznő lett volna.

Vajda Jánosné *Emlékirataiban*, Pásztor Árpádhoz írt leveleiben Gina színésznői működéséről nem tud; sőt visszaidézve egy Ginával folytatott állítólagos párbeszédét: a róluk terjesztett pletykákat, együtt jót nevettek a róluk egykor „chansonetteknek” mondott híreszteléseken.

¹ Zempléni Árpád háromszor írt Gináról és Vajdáról: PH (ezután is a Pesti Hírlap helyett) 1897. ápr. 18., FL (ezután is a Fővárosi Lapok helyett) 1900. febr. 11. és MG (ezután is a Magyar Gêniozus helyett) 1900. máj. 6. – OROSZY Georgette, *Vajda János Ginája*, PH 1897. ápr. 22. – vö. VAJDA Jánosné Bartos Rosalia, *Emlékirataim*. Egy sokat emlegetett házasság meztelen igazsága. A 126 fol. autográf fogalmazványt, mely az OSzK Kézirattárában Fol. Hung. 1807 jelzet alatt található, e tanulmány szerzője rendezi sajtó alá, átadta a kiadónak. – Gináról még Bartos Róza Pásztor Árpádhoz írt levelezésében; a levelek az OSzK kézirattárában Levelestárában.

² BARLA Gyula, *Gináról*. In: *Vajda János Kisebb költemények 1844–1860*. Bp. 1969. 300–319. l., Vajda János összes művei. I. köt. (Ezentúl VÖM.)

³ 1879. júl. 26.

⁴ 1879. júl. 26. – Az 1930-ban megjelent, azaz későbbi Színészeti lexikonban szerkesztője, Németh Antal már nem is szerepeltet „Oroszy Georgette”, sem „Kratochwill Georgette” címszavakat, nyilván meggyőződött aplotalanságukról.

Láttassuk Ginát a tények tükrében.

A lipitőmezei Liptóújvári (ma Hradok, Csehszlovákia) plébániájának születési anyakönyve szerint (No. 34., 47. l.) Kratochwilla Gáspár kincstári uradalmi erdésznek és feleségének, Kratochwilla Teréznek újszülött leánya Keiser Jakab plébánostól a keresztségben 1837. október 31-én a Klementina nevet kapta. A katolikus szülők akkor a Fekete Vág menti Ipoliticzán (Ipolicának is nevezték) laktak, itt született tehát Gina. Keresztszülei az ugyanazon erdőgazdaság Lőcsén honos erdőmestere Münster György és leánykája, Georgina voltak. Tőle kölcsönözte Gina második, halhatatlanná vált nevét. Kratochwillné unokatestvére, rokona lehetett férjének. Gina a harmadik gyermek, György és Ede megelőzték.

A Kratochwillok Morvaországból jöttek Liptó-, Trencsén- és Nyitra megyékbe, majd szétjártak az ország belsejébe. Legtöbbjét verrokonság is összefűzte. Kézművesek, gazdálkodók, és a később megtollasodottakat már minisztériumi hivatalnokok, ügyvédek között találjuk.

Kratochwill Gáspár már lipitőmezei bennszülött: A Fekete Vág völgyében, a lipitőújvári járásban levő Vichodna községhez tartozó, csekély lélekszámú Bielaszknó-telepen 1796-ban született. A természeti szépségekben gazdag lipitói táj sorsdöntő lehetett saját és János testvéreinek hivatásválasztásában: mindketten erdészek lettek. Északkeleten és északon a Magas-Tátra törzse, láncolata, délen az Alacsony-Tátra, nyugaton a Nagy-Fátrahegység fő gerince fogta be a megyét, 60 kilométer hosszon pedig, lankává szelídült partok közt, szinte középen szelte a Vág folyó. Az egykorú Magyarországnak e szinte legszebb megyéjében tündöklök a tengerszemek között a Csorba-tó, híres fürdőhelye Koritnyica, két omladékos vár: Likava vára és Liptóújvár – regéktől átszötten – díszíti és több ékes tornyú főúri kastély.

E romantikával, szépségekkel tele csodavilágban cseperedett Gina, itt érlelődött képzeletének, érzelmeinek, vágyainak lelkifoglalata, amelyre később ráépül – a felé sugárzó társadalmi hatások közbejöttével – sorsa és élete.

Liptóújvár kincstári uradalmi főhely 40 000 hektár erdőséggel, főerdőhivatallal, erdőőri szakiskolával, melynek – valószínűleg – Kratochwill Gáspár és János is növendékei lehettek. A testvérek működését követhetjük az egykorú tiszti címtárak alapján: 1839-ben mindketten a Hradeki és likavai kir. kamarai uradalmi főtisztviselés vezető kerületi erdészei, János Vichodnán, Gáspár Ipoliticzán. 1840-től 1849-ig Gáspár előlépve, a likavai erdészeti főtisztviseléshez tartozó Lubochnai kincstári erdőgazdaság számtartója lesz, gazdasági-pénzügyi számadásokat ellenőrző, számvéveségi tisztviselő. János megvált állásától, megyétől, Pestre költözött és épületfakereskedést nyitva önállósult: ezzel megvetette jövődő vagyonosodásának alapját. A hivatalos bejegyzés szerint 1847. aug. 5-én, 50 Ft lefizetése mellett, „a Liptóújvárról jött, katolikus, nőtlen” férfi Pesten polgárjogot nyert.

Ginát nemcsak a természet, szülei is elkényeztethették. Apjának évi fizetése – fajárandóságát, szántóföld- és kaszálóhasználatot is beleértve – 700 Ft volt. A természetbeniek lehetővé tették a ló- és tehéntartást. Mindehhez nem kis családi pótlék is járult, mert Gina után még megszületett Lajos és Teréz testvére. Az anya az 1840-es évek közepén elhalálozott – okát, pontos idejét nem tudjuk. Biztosan azonban, hogy atyja még Lubochnán, 1847-ben második is megnősült. Ekkor 51 éves.

Gina mostohájával, az édesanyaként szeretettel, közelebből is meg kell ismerkednünk. Ő is özvegy, 43 éves, mikor Kratochwill Gáspár felesége lesz. Származására az egykorú budavári Nagyboldogasszony-Plébánia anyakönyve derít fényt:⁵ Rosenschön János nádori kamarai tisztnek és hites feleségének, Vogl Barbarának újszülött leánya 1804. aug. 16-án a keresztségben Friderika, Vilhelmina, Franciska neveket nyert Vízhofer József lelkésztől. Keresztszülei a jómódú kereskedő, Balthazaura János és Pserer Friderika voltak. Évek múlva ugyanebben a plébániatemplomban esketi kereszttelő-papja, 1826. nov. 8-án.⁶ Vőlegénye a nőtlen, 25 esztendő, nádszegi kir. sóhivatali mázsatiszt, Svatzik János. Az akkor 21 esztendő Friderika esküvői tanúi rangos emberek: Moser Mihály kir. kamarai udvari titkár és Nepomuk János kormányzó titkár.

A királyi kamarai sőügyek irataiból megtudhatók ez első házasság főbb mozzanatai.⁷ Rosenschön Friderika férjét 1824-ben, a pesti kincstári sóhivatal gyakornokaként ismerte meg. 1825-ben a budai

⁵ Keresztelési anyakönyv, 394. l.

⁶ Házassági anyakönyv, 15. l.

⁷ Orsz. Levéltár (a továbbiakban OL) E 91., 1824. 218. csomó; 1825. 220. csomó.

sóhivatali kirendeltség Svatzik Jánost kinevezi raktárfelügyelőnek miskolci sótárolóhivatalához, majd 1826-ban, megemelt fizetéssel, mázsamesternek a nádszegihez.⁸ 1827-ben megszületik a fiatal házaspárnak első gyermeke (szept. 30.): Friderika, Mária-Aloizia.⁹ Boldogságuk nem hosszúéletű, Svatzik János 1828 áprilisában meghalt és a sókamarai iratok szerint, azon év májusában már intézkednek az özvegyi járandóság kiutalásáról. Leánygyermekük is elhalálozhatott, mert Svatzikné életében többé nem merül fel. Tudunk azonban sógornőjével való, meg nem szűnt kapcsolatáról: Svatzik Mária Reder Adolfné Budán a Várban 99. sz. alatt birtokolt házába fog költözni Ginával együtt, néhány évvel második házassága után.

Nemcsak a Reder-ház, a tulajdonosok társadalmi helyzete is fontos szerepet kap Gina életében. Reder Adolf a morvaországi Boskowitzban született, atyja állami tisztviselő volt. Kilencéves korában szüleiével átköltözött Brünnebe, ahol képző- és zeneművészeti képzést nyert. Átkerül Magyarországra és zenetanárként működik – nagy meglepedésre – Ambrózy-, gróf Pálffy- és Pribitzer udvari tanácsos családjánál. 1833-ban megházasodik és Svatzik Mária révén megszerezve a budai városi tanácsból a letelepedési engedélyt, Budán alapít otthont.¹⁰ Ambrózy Lajostól és Gyürky Erzsébettől 1839. febr. 18-án, 28 000 Ft-ért megvásárolja az Országház utca 99. sz. alatt, 171 m² területen álló házat,¹¹ amely még 1878-ban is, a közben megözvegyült Rederné Svatzik Mária tulajdona.

Nem tudni, hogy Kratochwill Gáspárék mikor költöztek a fővárosba. Az 50-es évek közepe felé készült azonban egy rendőrségi cím- és lakhely-összeírás, eszerint Kratochwill Friderika szül. Rosenschön, hivatalnok felesége a Tabánban, I. ker. Várfeljárát (ma az Apor-u. környéke) 617. számú házban lakik.¹² Régen Templom utcának is hívták a tabáni templom közlése miatt. A kisebb (134 m² alapterületen épült) házban Gináéknak bérlakásuk volt és az összeírás alapján Budára költözésük az 50-es évek elejére tehető. Az biztos, hogy Rederékhez innen költöztek: Országház u. 99. számú házukba. Fennmaradt ugyanis 1857-ből egy fővárosi lakóösszeírás háztulajdonosokról, házaikról, azok lakóiról. Itt található a háztulajdonos Reder Máriának, Budán a Vár 99. sz. alatti házának és lakóinak bejegyzése, közöttük a hivatalnokhitves Kratochwilla Friderika, szül. 1804, deákszertartású (azaz katolikus), férjezett. Leánya Georgina, szül. 1837, hajadon. Hivatásukra, keresetükre vagy érlelmi forrásokra nézve az egyébfélék: nők és gyermekek csoportjába soroltak (vagyis eltartottak).¹³ Mindkét összeírásból világosan kitűnik, hogy az irodalomban előfordult és Vajda Jánost albérlőjüknek feltüntetett adat téves, annál is inkább, mert az 1850-es évek elejéről származó, idézett összeírásban megtalálható a költőnek akkori lakása: Vár, Bécsikapu utca (később Verbőczy, ma Tánacsics utca) 149. számú házban, amely a gazdag Áldássy Svirak Antal mézszárosmester tulajdona volt: 242 m² alapterületen álló nagyobb, értékes ingatlan a mai Bécsikapu közelében.¹⁴ Az összeírás még egy érdekes Vajda-életrajzi

⁸ Uo. 1826. 221. csomó; 1828. 225. csomó.

⁹ A Nádszegi Plébánia anyakönyve, 188. l.

¹⁰ Fővárosi Levéltár (a továbbiakban Főv. L.) Tanácsi levelezés, Reg. 1969, IV. 1002/j.

¹¹ Uo. Budai telekkönyvek I. Vár 1, 1–111 sz./1856.

¹² OL, Pest-Buda-Óbudai lakójegyzék, Polizei Section. Általános iratok, D 43/57, I–Q

¹³ Főv. L., Aufnahmsbogen vom Jahre 1857. Ortschaft Ofen, 560. l. – Meg kell jegyeznünk, hogy ezt a forrást Barla Gyula is megtalálta, vö. VÖM I. köt. Gináról. 303., 306. l. Az adat fontosságára, közelebbről, minden újabbban felfedezett Vajda-életrajzdokumentum értékelésére idézzük Rejtő Istvánnak A Vajda kritikai kiadás első öt kötetéről mondottakból: „Az első kötet (ti. VÖM) bevezető részének erőssége és filológiai újdonsága a Gináról c. fejezet. Barla előbb a költemények vattatásából festi meg Gina és Vajda kapcsolatát, majd három olyan újdonsággal szolgál, amely filológiai gyöngyszem: Tokody Gyula – a kritikai kiadás szerkesztőjének (Barta János) és e kötet sajtó alá rendezőjének kérésére – bécsi kutatásai során kinyomozta, hogy a Maximilianstrasse 8. számú négyemeletes sarkház 1864 és 1875 között „Véghely Gratochwilla Georg”, azaz Gina tulajdona volt (l. 9. sz. jegyzet); továbbá az egykorú sajtóban végzett kutatással dokumentálta, hogy 1879 nyarán előbb Győrben, majd Budapesten a mai Köröndön vendégszerpelt Oroszy Véghelyi Georgina (azaz Gina) műlovarnő-cirkuszigazgató társulata . . . az utolsó frissen dokumentált adata: 1894-ben Gina Bécsben a Práter egyik épületének házmesternője.” – Rejtő a Mikszáth Kálmán kritikai kiadásbeli közreműködése alapján szerzett tapasztalataiból jól tudja, hogy különösen Vajda személyével, rejtőzködése miatt, milyen, szinte fel nem mérhető nehézséggel küzd a kutató. – MKszle, 1976. 1–2. sz. 112–113. l.

¹⁴ Vö. 11. sz. jegyzet, Vár 1, 1–117. sz./1856.

adatot nyújt: a költő akori foglalkozása a kir. áll. reklamálóbizottsági hivatal segédtitkárja, vagyis k. k. Staatsreklamations Commissions Adjunkt.¹⁵

Nem könnyű arra felelnünk, hogy Gina és nevelőanyja miért laktak külön családjuktól, hol volt az apa, Kratochwill Gáspár másik négy gyermekével. Minthogy az összeírásokban nem találhatók, valószínűleg még vidéken élnek. György és Ede akkor valamelyik jogakadémia hallgatója, Lajos középiskolás lehetett, Teréz vidaföldi Osskó Péter lipótszentmiklósi szolgabírói adjunktusnak lett a felesége. A későbbi budapesti lakóház-, tiszt- és lakócímsjegyzék szerint mindhárom Kratochwill-fiú jogvédeket: ügyvédek és egyik minisztériumi tisztviselő, Buda I., és II. kerületében laknak, háztulajdonosok. György és Ede 1890-nel bezárólag szerepelnek még – utoljára – a címsjegyzékben, talán vidékre költöztek, mint 1878-ban Lajos öccsük, aki Szatmárt nyit ügyvédi irodát és itt nőül veszi hetei Bakó Lujzát.

Egyértelműen nem állítható, hogy Gáspár fiainak magasabb iskoláztatása, a családnak feljebb ívelése kizárólag az előkelő második feleségnek az érdeme, de Rossenschön Friderika belépése körükbe mindenestre megteremtette igényesebb életük légkörét. Gina ekkor tizenstendős, az ő hatására fejlődik-alakul a szépséges serdülő. Amikor Pestre viszi, egy rangos házasságnál többet akar számára: vágyait kielégíteni, érvényesülését megteremteni. Ginának nemcsak a szépsége különleges, miként Zempléni Árpád Vajdától hallottan leírja: „Feltűnő szépség. Magas, barna karcsú leány volt: olyan a homloka, mint Dianának, fekete szemei, édes, izgatóak gömbölyű kezei és karjai.”¹⁶ – Az 1860-as és 1870-es évekből fennmaradt arcképei: mellkép és lovaglókosztümös, szépségén kívül, értelmét, műveltségét sugározzák. A Vajda-versek Gina-képmása: álmodozó, ugyanakkor magabiztos, az elbizakodottsággal határosan öntudatos, hódolóival hideg, gúnyolódó és kacér, számító fiatal leány. Erősen azonban sokkal többnek kellett lennie, másnak nőkortársainál, hiszen nem vállalta azok életformáját, szembefordult szokványos erkölcsi nézetükkel. A rendkívüli, az esztétikus-művészi életének jelzői az érzelmi kapcsolatkeresésében, később a cirkuszvállalkozásban is. Vajda, akit a női szépség mindig lenyűgözött, a mástól annyira különböző személyiségre is felfigyelt: egy átlagon felüli, álmaiban-igényeiben arisztokratikus, művészi lélek ejtett rabul egy alkotóművész, hasonlót a hasonló.

Gina műveltségére, baráti körére, társaságára csupán a sógorságnak: a Reder-háznak életviteléből következtethetünk. Gina zenét Reder Adolftól tanulhatott, általa és annak rokonhivatásbeli barátaitól eligazodást más művészeti ágakban. Talán így ismerhette meg Vajda. A költő szerint, Gináéknak a társadalmi szereplés, előkelőség, vagyonosság volt a fontos, ez utóbbiakból kerülhettek ki társaságuknak többi tagjai. Az ilyenfajta, érvényesülésre alkalmas társaságkeresés ösztönözhetette őket a Bécsbe költözésre.

Az áttelepülés 1859/1860-ban történhetett, vele kapcsolatban néhány kérdés választ kíván: miből fedezték ottani életüket, milyen volt vagyoni helyzetük. Az eddigi kutatás – minthogy Gina apjának személyét sem tudta azonosítani – nem tudhatta: Gina apja módos ember volt. Erre már valamennyi fiának magasabb iskoláztatása is utal. Vagyonukat azonban János testvéröccsének, az épületfakereskedőnek megörökölésével szerezte. Az 1850. aug. 24-én Budán kelt végrendelet tetemes vagyonról intézkedik:¹⁷ a budai és pesti kórházaknak, jótékonyági intézményeknek, házvezetőknak, főkönyvelőknek és a saját ápolási-temetési költségeknek szánt összegek leszámításával, Kratochwill János egész ingó- és ingatlan vagyonát tizenkét egyenlő részben, folyamatos tartammal rokonságára hagyományozta: Gáspár bátyjának, elhunyt asszonynevőreinek: Mária férjezett Ratzkynének, Éva férjezett Pallaynának és Szidónia férjezett Garaynának gyermekei, valamint sógora, Grabocsay Ferenc állami hivatalnok lett az örökösök oly módon, hogy rendelkezése szerint vagyonát családi alapítványként kell kezelni. Amennyiben az örökösök kihalnának, Buda és Pest városa lépnek elő, egyenlő részesedéssel, örökösökké. Meghagyta azt is, hogy ingatlanai: Budán, Újlakon levő háza és a Tabánban levő háztelke, Pesten: a Lipótvárosban háztelke és egy tűztelepe, valamint Komáromban levő háza ne adassanak el. Budán és Pesten levő üzemei továbbra is működjenek, minderről a vagyonalapítványi gondnok kezkeskedjék. A végrendelet végrehajtásával, a gondnoki teendőkkel „bizalmának letéteményesét”, sógorát: Grabocsay Ferencet bízta meg.

¹⁵ Vö. 12. sz. jegyzet, Polizei Section, Ált. iratok, D 43/58, R–Z.

¹⁶ PH 1897. ápr. 18., vö. 1. sz. jegyzet.

¹⁷ Főv. L. Budai végrendeletek. Numerus protocollii 7618, numerus registrarurae 1288.

Rendelkezését – valószínűleg bonyolultsága miatt – 1854 körül megváltoztatták, tanúsítják a budai és pesti telekkönyvek, melyek szerint ingatlanainak jelentős része Gáspár bátyja tulajdonába kerül, minthogy a vagyonalapítvány megbontása után az ingatlanok hatósági árverésre bocsáttatnak. Gináék vagyoni helyzetének megérzékeltesére következék számbavétele: a Tabán 23. sz. háztelek, hozzá 6/8-nyi szőlő 1800 Ft értékben birtokosa Kratochwill Gáspár úgy is mint kiskorú gyermekeinek gyámja a nagykorúaknak teljhatalmú megbízottja.¹⁸ A Lipótvárosban: Feldunasor 450, azaz Nádor u. 387. sz. alatt háztelek, 266 négyszögöl, 12 500 Ft értékben, egyedüli tulajdonos Kratochwill Gáspár.¹⁹ Ugyancsak a Lipótvárosban: Dunasor 424. sz. ház, 840 négyszögöles területen, 6289 Ft értékben. Ez is Gáspár egyedüli tulajdona.²⁰ Mikor Gina anyjával Bécsbe költözik, apjának vagyoni helyzete szilárd, ingatlanaitól csak évek múlva és nagy nyereséggel válik meg.²¹ Ilyen vagyoni-társadalmi helyzetben mit is remélhetett volna Vajda János, a szegény, de annál szerelmesebb poeta.

Mostmár összegezve a többszörös háztulajdonosoknak, Gáspár- és fiainak vagyoni viszonyait: Gináék bécsi életkörülménye biztosított volt.²²

Ide kívánczó kérdés még: ki segített nekik ottani életük berendezésében, ki tájékoztatta, irányította őket. Kerülhetett az akár a Rosenschön-, akár a Kratochwill-családból. Tudunk például egy Bécsbe telepedett, jó hírű aranyozómester Kratochwill Rudolfról, aki előbb a Tabán 48. sz. alatt lakott, az ugyanott 516. sz. házból vezette oltárhoz Lang Barbarát, Liptót és Budát is tekintve, „földijük” volt.

Ennél kézenfekvőbb azonban az a főúr, akit Gina már Budán ismert meg; ha így volt, áttelepülésük időpontját két adattal is meghatározhatjuk.

Az első Kratochwill Gáspárnak a kir. Helytartótanácshoz benyújtott névmagyarosítási kérelme: „Nagyméltóságú Magyar kir. Helytartótanács! Az a.) alatt másolatban idecsatolt kereszt levelemből kitűnik, hogy magyar születésű és hon polgár vagyok, s'hála az Égnek 66 esztendeig tót eredetű nevemet viselvén, most azonban a korszak tanácsolja, Kratochvila tót eredetű nevemet mely magyarosítva annyit tézsen (: Véghely :) felcseréljem; bátor vagyok mély alázattal esedezni, méltóztassék megengedni, hogy jövőre Kratochvila helyébe *Véghelyi* nevet fiaimmal együtt l. i. (melléklet) György, Ede és Lajos viselhessem, amennyiben pedig a kért nevemnek átváltoztatására talán felsőbb engedély szükségeltetnék, jelen alázatos kérelmemet a Főméltóságú magyar kir. Udvari Cancellárhoz pártfogólag felterjeszteni kegyeskedjék. Mély alázattal maradtam. – Budán június 1^{én} 1861. – Nagyméltóságú Helytartótanácsnak alázatos szolgálja Kratochvila Gáspár kir. kamarai Nyug.: Számtartó. Lakik Budán Tabán 21.”²³

A budai polgármester továbbította a Helytartótanácshoz a kérelmet és az 1848. sz. a. 1862. febr. 4-i udvari rendelet értelmében a helytartótanács kinyilvánítja „Buda sz. kir. város közönségének, hogy Kratochvila Gáspár kir. kamarai nyugalmazott számvevő vezeték nevének ‚Véghelyi-re’ leendő átváltoztatása György, Ede és Lajos fiaira is kiterjesztve, legkegyelmesebben megengedtetett”. E rendelkezés egyben megoldja Gina Véghelyi nevének titkát is, amelyet az irodalom egyszer a szerető főúr kérésére felvettnék, másszor a Gina által eszközölt magyarosításnak könnyel el.

Kratochwill Gáspár névmagyarosítását summásan „a korszak tanácsára” kívántnak mondja, mellyel a nemzet akkori mozgalmas belpolitikai viszonyaira, az önkényuralom lazulására, a Habsburg-hatalom meggyengülésére utal. Kifejezte ugyanakkor a nemzettel való azonosulási szándékát Pest-Budának

¹⁸ Főv. L. Budai Telek- és betáblázási könyv 3, Tabán I. 1–120. sz.-ig. A telek a mai Tábor utcában volt.

¹⁹ Uo. Pesti Telek- és betáblázási könyv. Lipótváros, 246–466. sz.-ig. Ma Széchenyi rkp. 29/30. sz.

²⁰ Ua. mint 19. sz. jegyzet. – Ma az Újpesti rkp. – Tutaj-u. környékén.

²¹ 1867-ben a Duna-sor 424. sz. 13 500 Ft-ért, a Feldunasor 450. sz. 1869-ben 18 000 Ft-ért kelt el.

²² György háztulajdona 1878-ban II., Ötpacsirta u. 516., ma II., Csalogány u. 9. – Ede háztulajdona 1878-ban II., Lógody u. 73. – Lajos háztulajdonai: II., Harmincadhivatal u. 677., ma Toldy Ferenc u., 1871-ben Gyorskocsi u. 641., 1878-ban I., Gellért rkp. 76. A házai nem egy időben tulajdonai, eladás után veszi az újabbat.

²³ OL Közjogi iratok, 1861/62. 142, 30; Helytartó Tanács, 12227. sz. 1861. jan. 3., 13521. sz., 1861. szept. 4. 49., 328. sz. 1861. szept. 4., Udvari Cancellária, 1848. sz. 1862. febr. 6.

akkor egyre erősödő magyarosodásának hatására. Indokolhatja még Gina lányának és a magyar mágnásnak 1861-ben kiteljesült, de nem legalizált viszonyával.

Vezetőszámtartóként ment nyugdíjba²⁴ és így a maga- és fiainak hivatali-társadalmi helyzetét érezhette hírbehozottnak lánya félrelépésével. Kora közvéleménye a „tisztesség” elleni vétséget szigorúan elítélte, az új név mögé rejtőzés ez ellen védelmet nyújtott. A névmagyarosítási kérelem családja férfitagjaira vonatkozott, mert feleségét a törvény értelmében megillette, kisebbik: Teréz lánya már vidaföldi Oskó Péterné volt. Gina mégis használja a nevet a Kratochwill névvel együtt, cirkuszvállalata idején még mellé írja az Oroszyt. A főúrhoz kapcsolódva az új név előkelően hangzott.

Gina Galánthai és Fraknoi gróf Esterházy Mihály cs. és kir. kamarásnak, Cseklész (Pozsony m.) hitbizományos urának lett a kedvese. Közlebről ismerve, Gina választása, sorsának döntő lépése érthetőbbé válik.²⁵ Mihály felmenői, akár más magyar mágnáscsaládok, az udvartól magas méltóságokat nyertek, vonzásában Bécsben költötték el hazai birtokaik mesés jövedelmének egy részét, ott élték világukat, ugyanakkor közvetítő szerepet játszottak nemzetük közügyeinek kedvezőbb alakulásában. Vissza-visszatérve birtokaikra, a haza művelődését nyugati kulturális tapasztalataikkal gazdagították és intézményeik fejlődését anyagilag is támogatták.

Mihály szülei Esterházy Ferenc gróf (1758–1815) udvari kancellár, cseklézi hitbizományi úr és Grassalkovics Erzsébet grófnő (1768–1823) voltak. Ginával történt ismerkedésekor: 1859–1860 táján őt testvéréből egyszem, csupán leszármazottai vannak életben. Mihály birtokai Pozsony megyében tekintélyes részt alkotnak: Cseklész, Alsó- és Felsőszeli, Hodi, Szempcz, Szered, Tallós; Nyitra megyébe is átnyúlnak Sempte, Geszte és Jatto-puszta, ahol nagy méntelepeken híres versenylovai nevelődnek. Akkor még Veszprém megyében Devecser, Pápa, Ugod zálogbirtokai, melyek azután visszazállnak a család tatai ágára. – Cseklészen gyönyörű kastélya van többholdas parkban, 1722-ben épült, messzeföldön ismert műgyűjteményeket őriz: képek, porcelánok, krisztályok, pazar bútorzat gyönyörködteti látogatóit. Nevezetes ritkaságokkal gazdag könyvtára is Napóleonra vonatkozó kéziratgyűjteményével.²⁶ Összefogva: a hatalmas vagyonról Mihály gróf atyjának, Ferencnek 1810. okt. 27-én kelt végrendelete ad fogalmat.²⁷ Kiemeljük belőle a Bécs első kerületében: Hintere Schenkenstrasse 51. számú házát (ma Schenkenstr. 10.), a végrendelet 7. pontja értelmében e családi fészket mindig az életben levő legidősebb fia birtokolja, illetőleg azok leszármazottai, elhalálozás sorrendben történik a tulajdonváltás, Gina idejében Mihály az örökös. A végrendelet azt is elrendeli, hogy a közvetlen családtagok – testvérek és gyermekeik – a nagy palota első emeletén lakhassanak.

Ebben a palotában született 1794. okt. 19-én Mihály. Tanulmányait a bécsi lovassági akadémián, a Teréziánumban végezte. Katonai pályára lépett, Károly főherceg lovassági ezredében kapitányi rangra emelkedett, több vitézi rend lovagjává ültették. A nagyvagyonú, rangos, nagyműveltségű mágnás előtt – akár atyjának –, nyitva előtte a közügyi méltóságokhoz vezető út. Politikai nézeteit igazolja, hogy Széchenyi István vonzókörében kívánt élni. Az 1825-i országgyűlésen a hazai nevelésügyben nagyhatású, liberális szellemű beszédet tartott, amiért Bécsben kérdőre vonták. Válaszul kilépett a hadseregéből. 1827-ben a Magyar Tudományos Akadémia alapítására 10 000 Ft-ot adományozott. Pozsony megyét, hűségesen, mindvégig támogatta kulturális létesítményeinek fejlesztésében.

Széchenyi István hatása megmutatkozott nála is a hazai és bécsi lóversenyek meghonosításában. A lósport felkarolásával együttjárt a nemes állat szeretete, ezért is tenyésztette. Mihály gróf – szinte egész életében – a monarchia legkitűnőbb lovasai közé tartozott. A vadászatnak is mestere volt. A katonaságtól történt távozása után figyelmét birtokainak felvirágztatására, fejlesztésére fordította.²⁸ Bár a hozamok egy része az új létesítmények költségeit fedezte, a három részre osztott tiszta jövedelemnek – kétharmad Mihály testvéreinek özvegye, ill. azok leszármazottai között oszlott meg – egyharmada is nagyvonalú életet biztosított Mihály grófnak. A bécsi kiadásait a Biedermann-bankház

²⁴ Magyar erdészeti oklevéltár. Bp. 1896. III. köt. 122. l.

²⁵ ESZTERHÁZY János, *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása*. Bp. 1901. 170. l.

²⁶ A kastély később tűzvész áldozata lett, sok műkincs és a könyvtár is elpusztult.

²⁷ *OL Esterházyak. Familiarium*. Fasc. 118. No. 12. P 197, 58. csomó.

²⁸ Statny Ústředný Archiv, Bratislava, *Az Esterházyak semptei és cseklézi uradalma 1496–1938*. Cassa communis 224, 226.

bonyolította, állandó egyeztetéssel a szempnczi közös pénztárral. A pesti ügyintéző Tabody Pál ügyvéd volt.

Mihály 1817-ben, 23 évesen nősült, a nála 14 évvel idősebb gróf Fünfkirchen János özvegyét, csillagkeresztes- és palotahölgyet vette feleségül. A házasság gyermektelen volt. 1844. aug. 15-i kelettel Mihály gyászjelentése tudatja feleségének, szül. báró Schöppingk Sofie-nak halálát; házasságuk 28. évében, 63 éves korban, sorvadás következtében Hietzingben. Pápán a nemzetségi sírboltba temetik.²⁹

Mihály ekkor 50 esztendő, nem nősül újra. Ginába 65 évesen lesz szerelmes.

Ginához fűződése kezdetének 1859–1860-ban rögzített időpontját Mihály grófnak több lépése igazolja. Így: a Hintere Schenkenstr. 51. sz. családi házból 1859-ben elköltözik és az I. kerületben Franziska Hainz von Korbstr. 6. (a Kärntnerstr. mellékutcája) számú házában lakosztályt bérel, mely így szabad mozgást, életet biztosít számára. – 1860-ban megszünteti a közös pénztári számvevőséget, ezzel meggátolja a betekintést kiadásaiiba. Lejár a bécsi Bankház megbízása is.³⁰ – Végül: 1861. okt. 9-én végrendelezik. Bár atyja is halála előtt öt évvel cselekedte, magyarázható betegeskedésével. Mihály azonban teljes szellemi és testi épségben alkotta meg.³¹ Inkább az Esterházy családban feltámadt aggodalomra kell gondolnunk, amelyet a csodaszép Gina megjelenése, Mihálynak iránta támadt erős vonzalma okozott. Az özvegy gróf házassága nem volt kizárt. Mihály a család megnyugtatósára – a maga védelmére is – végrendelezéssel biztosította életének további alakítását. Ebből természetesen következnek: Ginát nem szerepelteti végrendeletében, általános örököse öccsének, Károlynak legidősebb fia, Antal gróf lesz. A roppant nagy vagyonra világítanak rá az ingatlanok és azok a hatalmas összegek, amelyeket az általános örökösök mellett a rokonság és a birtokon szolgáló alkalmazottaknak juttatott.

Ez a főúr Ginának képzeletét messze felülmúló tündérvilágot teremthetett: főrangú lakosztályt, fogatot, lovakat, Bécsben minden hozzájuk illő szórakozást, csillogást, utazást, világlátást. Személye szolgálatában helyet kapott a műveltségét kiegészítő társalkodónő és a lovaglás magas iskoláját oktató. Később, a cirkusztulajdonos Gina pesti vendégszereplésekor joggal írta a fővárosi sajtó: „lósportért való lelkesedésből lett cirkuszos” – nem kétséges mostmár, honnan eredt lelkesedése.

Mihály – bár Krugerstr. 6. számú lakosztályát családjától külön, egyedül bérelte, Ginát az első időben nem magánál, a Kärntnerstrasse vagy valamelyik mellékutcája más épületében helyezte el. 1864-ben pedig megvásárolta részére a Maximilianstr. 8. sz. (ma Gustav Mahlerstr.) házat. A Maximilianstr. párhuzamos a Krugerstrasseval és attól egy utca: a Walfischgasse választja el. Vagyis Mihály lakossáéhoz közel, az Operaházzal szemben volt és szintén a Kärntnerstrassera nyílt.

Kapcsolatuk hét esztendő: Mihály 1866. márc. 29-én elhunyt. Általános örökösének, Antal grófnak Bécsben nyomtatott gyászjelentése szerint: „Galanthai, s' Fraknoi gróf Esterházy Antal cs. kir. kamarás, legmélyebb fájdalommal jelenti, saját így testvérei, s' minden rokonok nevében szeretett Nagybátyja Méltóságos Galanthalai s' Fraknoi Esterházy Mihály, cs. kir. kamarás s' Cseklési hitbizományi úrnak s. a. t. folyó évi Martius hó 29-dik napján délutáni 2 1/2 óraker a halotti szentségek áhítatos felvétele után életének 72-dik évében hosszabb szenvedés következtében történt gyászos elhunytát. – A boldogult hült tetemei f. hó 31-kén délután 2 óraker saját óhajta szerint lakásánál fognak beszenteltetni, és egész csendben a Hietzingi (így!) Bécs közelébeni temetőbe tulajdon sírjába örök nyugalomra elvitetni. Az engesztelő szent mise áldozatok f. é. April 9-én de 10 óraker a Szent Ágostonról címzett (Augustinerkirche!) Szentegyházban Bécsben, a Hietzingi templomban, s' a Cseklési és Tallósi uradalmak valamennyi kegyúri szentegyházaiban Magyarországon fognak megtartatni.”³² A hietzingi temetőiroda halotti anyakönyve szerint 1866. márc. 29-én a VII. parcellában levő, 31. sz. saját tulajdonát képező sírhelyére temették, valamikor rácsos kőkerítés fogta be. A megváltott sírhely 1939 óta gondozatlan volt és ma, a temetőben végrehajtott útrendezés miatt már nem létezik. Alább látjuk majd, hogy Ginát e temető és sír egy életen át kötötte.

²⁹ Az OSzK Gyászjelentésűjteményében.

³⁰ Vö. 28. sz. jegyzet.

³¹ OL *Esterházyak, Familiarum*, P. 228. A–VIII/1428, 211. sz.

³² Az OSzK Gyászjelentésűjteményében.

Mihály elhalálózását a bécsi, budapesti és Pozsony megyei sajtóból tudta meg a közönség.³³ Méltatták a gróf nemes tulajdonságait, társaságban, sportkörökben élvezett népszerűségét. A lósport alapítói között említették, egyenlő helyen gróf Széchenyi Istvánnal, gróf Nádasdy Tamással, Lichtenstein Vencel herceggel. A kitűnő lovas és lószakértő a legnemesebb telivérfajtáknak tenyésztője, hozzáértést a legfrissebb hypológiai irodalomból merített. Még életének utolsó évében is három híres versenylovát nevezte be. Egyéniségét megmondoltság, veszélyek közepette merészség, hidegvér, társaságban szeretetreméltóság jellemezték.

Mihály gróf 1861. okt. 9-i végrendeletét 1866. ápr. 10-én hirdették ki a pozsonyi törvényszéken. Gina számára semmit sem jelentett, kedvese más úton juttatott számára vagyont, így az Esterházyak részéről nem érhetett támadás. Mindössze 29 éves, dúsgazdag, szépségének teljében van, nem szorul újabb kintartóra. Nem követhető, miképpen kamatoztatta cirkuszvállalkozásáig vagyonát. Akkor még élnek szülei, testvérei: egész népes családja, így feltételezhető, hogy újabb kilengésektől tartózkodik. Összetartásukat éppen a családban bekövetkező események bizonyítják.

Ilyen az apának 1871-ben bekövetkezett halála, melyről együttes gyászjelentést adnak ki: „Vég-helyi szül. Rosenschön Friderika, Véghelyi György, Ede, Lajos, Georgina és Terézia férjezett Oskó szomorodott szívvel jelentik férjének, illetőleg atyjuk Véghelyi Gáspár nyugalmazott magy. kir. kincstári számtartónak folyó hó 5-én reggel 7 órakor 75 éves korában történt elhunytát. Hült teteme f. hó 7-én délután 4 1/2 órakor a budaviziváros, Ötpacsirta utca 516. sz. a lakásán fog beszenteltetni. Lelke üdvéért az engesztelő szentmise folyó hó 8-án 10 órakor a budavizivárosi plébánia templomban fog megtartani. – Budán, 1871. március 5-én. Béke hamvaira.”³⁴ Ehhez még Ginával kapcsolatos, fontos kiegészítő adatokat nyújt a budai felsővízivárosi plébánia halotti anyakönyve: a halált a bright-kór (vesegyulladás) okozta. Rosenschön Friderikával 24 évig, haláláig élt házasságban.³⁵ – Az Ötpacsirta u. 516. számú ház, melyben meghalt, György fia tulajdonába került (ma Csalogány u.)

Gina tehát a temetésre Pestre jött. Tudott-e erről Vajda János. Vizionálhatta-e, erre nincsen válaszunk. Talán maga a költő felel: 1872. nov. 28-án, a Fővárosi Lapokban megjelent *A kárhozat helyén* c. verse – azévében az ő székfoglalójaként Vadnay Károly olvasta fel a Kisfaludy Társaságban – akkor még Egy b . . . i (bécsi) házban címen. A „kárhozat helye” Gina bécsi palotájának az a terme, ahol „zsibáru lett a szüzi csók //Agyamban ez a jelenet// Kering szünetlen, változatlan //Mint befagyott emlékezet//” – talán a temetésen vizionálta és ekkor szakadt fel a seb, fogant a vers.

Az 1870-, 71-es esztendő nem hozott Vajda-költeményt és az újra jelentkezés feltűnést keltett. Megindultak a találgatások: találkozhattak-e? Lehet, hogy Ginát apja temetésén vizionálta?

Gina anyjával együtt visszatért Bécsbe, vagyona is odakötötte és azt apai öröksége még gyarapította. Nevelőanyja mostmár nyugdíjas, 67 esztendőős, betegeskedő. Egészsége érdekében Gina a Hietzinggel szomszédos, szintén üdülő-peremvárosban: Penzingben, 1872. jún. 15-én, a Hauptgasse 16. számú barokk villát megvásárolja;³⁶ a levegőváltozás még négy évvel meghosszabbítja az elfáradt életet, utána megszűnik az „anyai felügyelet”. Ezúttal Gina adhatja ki – német nyelven – a gyászjelentés fordítását: „Mély fájdalommal tudatják alulírottak hónszerezett anyjuknak, tiszteletre méltó Véghely’ Friderika szül. Rosenschön, magyar kir. tisztviselő özvegyének rövid szenvedés után, 1876. február 5-én, 72-ik életévében bekövetkezett halálát. – Az elhunytak földi maradványait a gyászház-ból, a penzingi Hauptgasse 16. szám alól kedden február 8-án du. 4 órakor a Szent Jakab plébániatemplomba viszik ünnepélyes beszentelésre és utána a hietzingi temetőben, saját sírhelyén örök nyugalomra helyezik. – A szentmisét lelkiüdvéért e hónap 9-én reggel 8 órakor a Szent Rókus kápolnában mondják. Véghely’ György, Lajos és Ede fiai, Vidaföldi Oskó szül. Véghely’ Terézia, Véghely’

³³ A bécsi Sport. 1866. ápr. 4., Pester Lloyd. 1866. ápr. 1. Tagesneuigkeiten., PN (ezen túl is Pesti Napló helyett) 1866. ápr. 1. és ápr. 4. Különlélek., Vadász- és Versenylap. 1866. ápr. 30. 181, 192. l., Pressburger Zeitung. 1866. ápr. 5.

³⁴ Buda, Egyetemi ny. 1871. Meglehy J. N. temetési rendező. – Az OSzK Gyászjelentésgyűjteményében.

³⁵ Gestorbene. Bd. 46. No. 132. 167. l.

³⁶ Ma XIV. Penzingerstrasse – Katastralgemeinde Penzing 273. 2a 151–200. No. 779. l.: Auf Grund des Kaufvertrages vom 15. Juni 1872 wird das Eigentumsrecht einverleibt für Georgine Veghely-Kratochwilla.

Georgina lányai.³⁷ Gina édesanyjának kijáró és vagyonához méltó, nagy végtisztességgel temettette el élete leghűbb kísérőjét. Bár Penzingnek is volt temetője, az előkelőbb hietzingiben vett részére saját sírhelyet, mégpedig Mihály gróf sírparcellája közelében, a VIII-ban a 16. számút. Háromrészes márványsíremléket emeltetett és akár a grófét – díszes vasrácskerítés fogta körül. A temető fennállásáig megváltott sírhely 1948-tól gondozatlan volt, 1959-ben a sírtulajdonjog megszűnt, 1963-ban – mint Mihály gróf sírja – a temetői útrendezésnek áldozatul esett.³⁸

Vajda Gina megismerésekor nevelőanyjának is bemutatkozott annak idején. Elhunyt, a Rókus-kápolnában tartott gyászmiséről tudósító értesítések – tekintettel a kiterjedt rokonságra – eljutottak a nagyobb nyilvánossághoz – esetleg a költőhöz is. Erre két nagyobb elbeszélő költeményével: *Alfréd regénye* és a *Találkozások* – feltételesen utalhatunk. Mindkettő Gina szüleinek elhalálzási éve: 1873–1875 között indul és nagyobb időkihagyásokkal, részletekben jelenik meg. *Alfréd regénye* 1876 szeptemberében, a *Találkozások* 1877 októberében – címváltoztatásokkal – fejeződött be. Csupán feltehető, hogy az időnként elapadó költői vénát Gina-élmények rezonanciái mozdították el a holtpontról.

Gina magámaradt. Anyjával eltávozott mellőle az a lény, aki talán az ő szépsége ígézetében, megkívántatta vele a felső tízezer életét. Bűnrészességét más is hordozta, bennerejlett az a korban és Gina alkataban is. A XIX. század közepe táján a szerelmi vásár, a feltörő kapitalizmus velejárója, nagyon elharapózik a fővárosban. Vajda többször elítélőleg ír a szegénysorsú nők elcsábításáról, a dologtalan, fényűző életre buzdító kerítőkről. Így az *Alfréd regénye* hősnőjében – benne Ginára ismerhetünk –: //De lelkesülni csak Olymp tündöklől// Égboltjáért, bíbor fenségeért szokott.// Kastély falun; palota, páholy a //Világvárosban – voltak egyedül// Az őt megillető, méltó keret. //Az embereket illetőleg ő:// Főúri koronák ágai //Szerint becsülte udvaroncait, // Mint voltaképi //szarvas állományát”. Hja, már ez így van és volt mindörökké . . . //Aranynak kell foglalni a gyémántot!//

Gina anyja halálakor 39 éves, gazdag, révbe mégsem jutott. Számára elképzelhetetlen a polgári háziboldogság: gyermeknevelés, kuglófos uzsonnák és szórakoztatás azokon pletykálás, egy-egy színházi este ünnepnapnak. Egyszer már kilépett ebből az egysíkú életből, ide nincs vissza – csak választút, ehhez pedig tisztában kell lennie képességeivel. Ő pedig csak egyet tud igazán: Mihály gróf mellett alaposan megismerte a lovat és a lovaglás magasiskoláját, ezért lesz cirkuszi műlovarnó és vagyona megengedi, hogy a sajátjában. A cirkusz sok tekintetben rokona a színháznak, a jelentős nagyságú személyzettel, jókora állatállománnyal működő vállalkozás megbecsülést, függetlenséget és helyet is biztosít a társadalomban.

Cirkuszát Bécsben 1879-ben alapítja és még azon évben eljön vele haza vendégszereplésre. Először 1879. júl. 6-án Pozsonyban kezdi. A Pressburger Zeitung júl. 5-én Circus Oroszy am Landungsplatz címen harangozza be az első előadást 4 és 1/2 8 órai kezdettel, miként a New York-i Barnumban és a párizsi nagycirkuszban, villanyvilágítás mellett. A villanyberendezést és az áramszolgáltató gőzgépet a nagyközönség előadásán kívül is megtekintheti. Szerepelnek: Mr. Edmond három idomított elefántjával. Mr. Paul titokzatos indiai játékaival. Legcsodálatosabbak azonban a lovasmutatványok: a cirkusztulajdonos igazgatónő a maga idomította telivéreken, vagyis Oroszy Georgina kisasszony és Dietschbold úr a lovaglás magasiskoláját mutatják be. A híres Marie Chiarini szintén rendkívüli lovasartista mutatványokkal szerepel, akárcsak Mr. Walker amerikai zsoke és Artiselli asszony. A közbeeső szünetekben 17 bohóc lép fel. Bemutatkozik a híres Cinquevalli légtornászcsalád. Van zsonglór, kigyóember, egyensúlyozó kötélátúzó és jó zenekar. – A jegyeket a pénztárnál és elővételben a Halászkapu 216. sz. alatt működő papírkereskedés is árusítja: az I. sor 1 Ft 50 kr., a II. 1 Ft, a III. 50 kr. A gyermekek és helyőrségi katonák a II. helytől számítottan féláron látogathatják az előadásokat. –

A cirkusz igen népes személyzete és száznál több állata – az elefántokat vonat, a többbit kétuszályos vontatóhajó hozta a Dunán Pozsonyba – lehetővé tették, hogy Gina előadásainak programját esetenként változtatta. Szembetűnő a műsorban a lovasmutatványok uralkodó szerepe, amely visszaül

³⁷ Az OSzK Gyászjelentésgyűjteményében. – Eszerint a gyászmisét Pesten a Rókus-kápolnában tartották. – Ford. a tanulmány szerzője.

³⁸ A Hietzingi temetőirodában, Todesprotokoll für Grüfte A–Z bis auf heute. Einzelbegräbnis 16, Gruppe VII.

életalakulásának egykorára. Július 18-án nagy búcsúelőadást tart és 19-én megindulnak az uszályokkal, vonattal Győrbe.³⁹

A sajtó szerint a győri előadások sikeresek, mégis sok a nézőtérén az üres hely, a részvétlenség miatt elmaradnak az egyes meghirdetett előadások. Gina az igazi sikert a fővárosban várja. Már felszedte volna sátorfáját, de a pesti hatóságok késleltetik előadásaihoz az engedélyt. Végül is megkapja és aug. 5-én megindulnak Pestre. A hatósági akadályoztatásnak okai voltak: nem tartották a sátorcirkuszt tűzbiztosnak; Gina a Köröndön, a Sugárút (ma Népköztársaság útja) mentén kívánta felállítani, a fővárosi tanács a díszkertek, előkelő nyaralók szomszédságában állatistállóknak, lármás porondnak létesítését tilalmasnak mondotta. Gina nem hagyta magát: magántelket bérelt a Köröndön és megkezdte előadásait. A hatóságok között keletkezett vitának végül is a belügyminisztérium azzal a rendelkezéssel vetett véget: az előadások egy hónapig tarthatnak, meghosszabbítás nem adható. A siker késett Pesten is. A Renzhez szokott közönség elkényesztetett volt. Gina megpróbálta magához csalogatni, hirdette: az ő cirkusza magyar cirkuszból. Talán, ha 20 évvel ezelőtti csillogó múltjával is reklámoz, az iránta felkeltett kíváncsiság nagyobb eredménnyel járt volna, Gina azonban arról hallgat. Nem javítja azt sem, ha a sajtó egyszer Oroszynyé asszonynak, másszor kisasszonynak hirdeti. Ginának be kell látnia, hogy kudarcot vallott: az egész idő alatt elért bevétele nem több 70 000 Ft-nál, mely aligha feddi a személy-, állattartás, utazás, illeték- és propagandakiadásokat, hozzá adó- és helybéréket. Ehhez járulnak még a cirkuszból történt balesetek: egyik lovárnő összeesett magát, megbotlott ló a közönség közé zuhan és megsebez egy nézőt. Ezentúl üresek éppen a legdrágább helyek. Gina háromhetes, pénzügyi romlását sejtető szereplés után visszatér társulatával Bécsbe és elkezdődik vállalkozásának felszámolása.

Gina elgondolása eredetileg nem volt ésszerűtlen. Volt azonban egy nagy hiánya, Gina nem tudott számolni, jövőtadata sem volt. Üzleti érzék híján arra nem gondolt, hogy olyan nagyméretű cirkuszhoz, a rossz évadok fedezetéhez az ő vagyona kevés. Viruló ifjúságakor, a kitarított nő bélyegével még nem bukott el teljesen, megmaradt anyagi, alkati ereje, most fonnyadozottan, belebukva vállalkozásába, eléje tornyosodtak a létgondok is. Mulatóhelyi gondnoknő, majd a lakása albérlőiből tengődő Ginának egyre kisebb lesz a száraz kenyere.⁴⁰

Felmerül a kérdés: miért nem segíti népes családja. Vajdáné Emlékirataiban szól arról, hogy Ginának egy közeli, előkelő nőrokona a Votiv Kirche mögött, a IX. kerületben nagyobb lakást bérelt, hogy ott albérlőket tarthasson életfenntartására. Oskó Péterné, a testvére lehetett.

Ginát azonban sorsa már elítélte, egyre lejjebb zuhan és hozzá párosul végzetes betegsége. 1910. január 12-én petefészekrákban, a Laimgrubengasse 12/a számú lakásához közeledő Allgemeines Krankenhausban (Bécs egyik legrégebb és ma is legnagyobb közkórháza) meghalt. A halotti jegyzőkönyvben olvasható még: „Georgine Veghely magánzó, katolikus szül. 1856 (sic!) máj. 21-én, hajdon és a

³⁹Barla nem tud Gina és cirkuszáinak pozsonyi szerepléséről, abban a hitben él, hogy a hazai szereplés Győrben kezdődik és Pesten folytatódik, fejeződik be. A győri- és pestiekről nagy körültekintéssel ír a Győri Közlönynek, Győri Lapoknak júl. 20. és szept. 27. között, valamint a Hon, a FL, Pester Llyod és PN júl. 26. és szept. 28. között megjelent közleményei alapján. – Vö. 2. sz. jegyzet is.

⁴⁰Erre vonatkozólag tájékoztat Signor Saltario (valószínűleg a szerzőnek művész- vagy álneve): *Artisten-Lexikon. Biographische Notizen über Kunstreiter, Dompteure, Gymnastiker, Clowns, Akrobaten . . . aller Länder und Zeiten. Düsseldorf. 1895. 2. kiad. 149. l. címszava; eszerint „Az 1849. (sic!) máj. 4-én, Magyarországon született Oroszy Georgina műlovarnő 1879. ápr. 13-án Bécsben megalapította cirkuszt. Elise Pezold, a Krembser-család (magyar szakmabeliekkel összeházasodott, híres műlovarok), Edmond elefántjaival, a világhírű Cinquevalli zsonglőr, Félix és Mária Chiarini híres műlovarok vállalkozásának erősségei. Ausztriai és sászországi vendégszereplése után a társulat feloszlott. Oroszy Georgina jelenleg Gustav Münstedt impresszáriónak házvezetőnője Bécsben.* – Vajda-irodalmunk a tényeknél jobban deklasszája az akkori Ginát: práterbeli mulató „házmesterének” mondva; ugyanis az a mulató, a „Venedig in Wien,” melyet 1895-ben egy angol társulat alapított a Kaisergartenben, a Praterben, elég nagyszabású intézmény volt nyári színházzal, „Parisiana” néven működő – általában operettek, bohózatokat színrehozó téli színpaddal. 1912-ben szűnt meg. Ginának ebben gondnoknői alkalmazása nem lehetett lebecsülendő.

Zentralfriedhofba temették.⁴¹ Kitértelenek maradtak a születés- és illetőségi hely rubrikái, mintha Gina származásának minden közelebbi nyomát akarta volna eltüntetni; az életkor sem felel meg a valóságnak. Vajdáné említi, hogy utolsó évében is koromfeketére festette a haját.

A hiteles adatokból kikerekedett, az eddigiekkel alig egyező Gina-portré feljogosítana arra az állításra: *íme, ilyen volt Vajda János igazi Ginája*. Ilyen mindenesetre volt, de milyen más lehetett még – e zörgő papírvázhoz viszonyítva – az az élő, vidám, kedélygazdag amazon, aki a költőt egy életre magához láncolta, arról csak a körében élők vallhattak volna. Ők azonban hallgattak, szájról szájra járhattak csak mende-mondák, a tekintélyes Véghelyi-család iránt érzett tapintatból. Vajda Jánosra, aki magánéletét mindig tabunak tartotta, ugyanaz vonatkozatható.

Egyvalaki vallott, az igazságot némileg megközelítően, Gináról: Vajda felesége; ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismernünk: nélküle nem tudtunk volna a valósághoz férkőzni, köszönet illeti ezért, mégha adataival hamiskártyás módjára játszott, zsonglörködött is.⁴²

⁴¹ Stadtarchiv, Wien. Todtenbeschaungprotokoll. Bd. 865/1910. No. 2541.

⁴² Megadta a fontosabb személy, hely- és utcaneveket: Kratochwill Gáspár, Rosenschön Friderika, Esterházyak; Hietzing, bécsi utcák: az események színhelyei. Igaz, hogy torzításokkal, de ennyi ténynevet Ginára vonatkozólag eddig senki sem idézett. Mindez Ginával fennállhatott kapcsolatára utal, bár az is lehet, hogy a sajtóból értesült haláláról és elment a lakására, ott betekintett hátramaradt irataiba s ezekből készítette – akarva, nem akarva – torzított adatait.

*

Engedjék meg nekem, hogy bécsi, szlovákiai tudományos intézeteknek, munkatársainak, akik kutatásaimat náluk megkönnyítették, itt is köszönetet mondhassak: DDr. Josef Stummvoll, Dr. Walter Wieser (Österreichische Nationalbibliothek), Dr. Franz Patzer (Wiener Stadtbibliothek); Dr. Jozef Telgarsky (Martin, Matica Slovenska.).